

Zeventig jaar geleden luidde de noodklok voor De Beer

Herinneringen aan een natuurmonument

Gerard L. Ouweneel [vogelaar in hart en nieren; glo@wxs.nl]

Via de dit jaar 150 jaar geleden in gebruik genomen Nieuwe Waterweg kreeg Rotterdam zijn directe verbinding met de Noordzee. Voor die vaarroute was een ruim vier kilometer lange doorgraving van de duinen bij Hoek van Holland nodig. Door dat karwei ontstond een gebied dat, mede door zijn geïsoleerde ligging, ruwweg 90 jaar lang een van de rijkste en bekendste natuurmonumenten van Nederland zou zijn. Datzelfde Rotterdam zou ook het initiatief nemen voor de liquidatie van dat natuurgebied. Enigszins pathetisch geredeneerd zouden wij kunnen stellen dat door toedoen van Rotterdam De Beer in 1872 ontstond en rond 1962 verdween.

De Beer

Indien wij via de website Topotijdreis 150 jaar teruggaan en de kaart van 1872 van de Maasmonding openen is nog niets te zien van de in dat jaar in gebruik genomen Nieuwe Waterweg. Deze komt pas in beeld op de topografische kaart van 1907, toen Rotterdam al 35 jaar baat had van zijn directe doorvaart naar zee. Kennelijk vonden in dat tijdvak geen karteringen plaats. Uit de topokaart van 1872 valt op te maken dat tot dien de vaarroute naar Rotterdam via de Mond van de Maas en De Pan naar Het Scheur leidde en dan verder stroomopwaarts. Op de locatie van het huidige Hoek van Holland staat geen bebouwing ingetekend. De naam Hoek van Holland treffen we wel aan op een enorme zuidwaarts stekende uitstulping. Op dat schiereiland is zowaar, in kleine letters, ook het woord De Beer aangegeven. Na de doorgraving ten behoeve van de Nieuwe Waterweg zou dat de naam van de westpunt van Rozenburg gaan worden, nu wijlen De Beer.

Met verbeeldingskracht toegeruste natuurliefhebbers kunnen zich bij raadpleging van topokaarten best een voorstelling maken hoe een gebied eruitziet of uitgezien heeft. Bij het bestuderen van de kaart van anderhalve eeuw terug van de strook tussen Voorne en Hoek van Holland komt een landschapsbeeld naar voren waarbij de fantasie op hol slaat. Het was een wirwar van kreken, platen, opwassen en strandvlaktes die tot ver landinwaarts doorliep, een gebied waarin de getijden de regie voerden over het bestaan van mens, dier en vegetatie. De hele Maasmonding moet het jaar rond

een paradijs voor watervogels en steltlopers geweest zijn. En daardoor ook een dorado voor lieden die erop uit waren deze voor de kookpotten te bemachtigen, dus voor jagers, stropers, kooikers en eierappers die de broedkolonies brandschatten. Met als achterland het eiland Rozenburg, dat tot rond 1950 alleen met veerponten te bereiken was en ingeklemd zat tussen de mondingen van de Nieuwe Waterweg en de Brielsche Maas, lag De Beer geïsoleerd. Desondanks bleek het nodig over te gaan tot een bewaking. Deze ging van start in 1921 onder regie van Vogelbescherming.

Betovering

Veel lezers van *Straatgras* zullen *Het Vogeleiland* kennen, het in 1930 verschenen boek waarin vier jonge Hagenaars

hun belevenissen en resultaten van vogelonderzoeken op De Beer beschreven. Indien onbekend met dit boek doet u er goed aan het alsnog te lezen, al was het alleen maar om ingeprent te krijgen hoe een kleine eeuw geleden natuurliefhebbers bijna alles ondergeschikt maakten aan hun ambities om flora en fauna te doorgronden, in dit geval dus die van De Beer. Dáár werkten ze in een landschappelijke entourage waarnaar het in het huidige Zuidwest-Nederland tevergeefs zoeken is.

Bij het lezen van *Het Vogeleiland* krijgt men de indruk dat de auteurs en hun makkers De Beer voor zich alleen hadden. Dat idee krijgt extra steun bij het bekijken van de door Frans Kooijmans op De Beer gemaakte foto's en het doornemen van diens vogeldagboeken.

▲ De Beer was voor vogelaars de plek bij uitstek om morinelplevieren te zien. Traditioneel bleven er een stel tijdens hun najaarstrek een poos pleisteren. Die vaste najaarstrek-stopplaats is door geen enkel ander gebied in Nederland overgenomen. (Karel Schot)

▲ De grote stern kwam pas rond 1930 op De Beer te broeden. De mate waarin grote sterns kunnen wisselen van broedlocaties maakt vogelbeschermers nerveus. Voor het laatst broedden ze in 1963 op De Beer. Toen kwam er geen jong groot. De Beer, 1948. (Frans Kooijmans)

Trouwens, toen ik vanaf 1950 eerst incidenteel en later regelmatig alleen of met vogelaarsvrienden daar rondsjuowde was, los van de vogels, de verlatenheid een van de grote charmes. De vogeltochten voerden vooral over de uitgestrektheid van het Groene Strand waar, met de belendende wijde strandvlakte, de bezoeker in de ban kon raken van het gevoel zich te bevinden in een onmetelijke ruimte. Op het Groene Strand gebeurde het! Dáár broedden bontbek- en strandplevieren, kluten, visdieven, dwergsterns, grote sterns en de enkele paren lachsterns, een van de ornithologische kroonjuwelen van het natuurmonument, waarvan de museumcollectie van Het Natuurhistorisch een opgezet exemplaar (NMR 9989-4396) herbergt dat dit jaar precies een eeuw geleden op De Beer werd verzameld. Op het Groene Strand was het in de nazomer speuren naar morinelplevieren en wisten we plekken met een gerede kans op waterrietzangers. De betovering die uitgaat van het alleen uit zijn op vogels in een leeg kustlandschap is een van de zoete herinneringen aan De Beer, een heugenis die anno heden niet is te herbeleven, althans niet in onze volgepropte delta.

Een tweede boek dat veel lezers van dit tijdschrift zullen kennen is *Een eersteklas landschap*. In deze ruim geïllustreerde studie beschrijft Ed Buijsman de teloorgang van De Beer. Toen dit boek in 2007 in Het Natuurhistorisch ten doop gehouden werd, draaide het samen zijn

uit op een reünie van De Beer-veteranen. Buijsman slaagde erin een indrukwekkende collectie De Beer-memorabilia bijeen te brengen, waaruit hij materiaal putte voor verdere lezingen en publicaties. Zijn website over De Beer gaf hij als titel: 'Een monument voor een verloren landschap.' Tot zijn spijt heeft hij De Beer zelf nooit gekend.

Rommelasperges

Voor het eerst kwam ik er in oktober 1950. Mijn moeder had voor zoonlief *Het Vogeleiland* uit de bibliotheek van de Rotterdamse Volksuniversiteit meegenomen. Deze was toen gevestigd in het gebouw aan de Westzeedijk dat nu Het Natuurhistorisch huisvest. Die geste hebben mijn ouders geweten, want na

▲ Om ze te voorzien van een ring heeft ons Rotterdam-Zuidse vogelaarsclubje in de nadagen van De Beer jarenlang in de herfst met nylon netten vogels gevangen in de uiterste zuidwesthoek van het Natuurmonument. Hier bevrijdt de auteur een zanglijster uit het net. (Karel Schot)

lezing begon ik prompt te jengelen om daadwerkelijk De Beer en zijn vogels te zien. Dat gebeurde: met de trein naar Hoek van Holland gevolgd door de oversteek over de Nieuwe Waterweg. Daarna was de geest uit de fles, zeker toen ik kort nadien in het tijdschrift *De Wandelaar in weer en wind* een verslag las over de resultaten van het broedvogelonderzoek dat voorjaar 1950 plaatsvond. Hoe vaak ik dat verslag niet herlezen heb! En nog wel eens! Eén van de beelden die het netvlies bij dat eerste bezoek opsloeg is er eentje van een forse valkenfiguur, rustend op een van de drie hoge bakens bezuiden de Zuidpier. Ik was een aspirant vogelaartje en kort na WOII behoorde een verrekijker nog niet tot de schamele uitrusting. Bij nadering ging de roofvogel er vandoor. Na enig thuiswerk kwam als conclusie slechtvalk uit de bus.

In oktober 1950 was De Beer ruim drie jaar heropend. Met het opruimen van de grootste vernielingen die de Duitsers en hun handlangers tijdens de oorlog hadden aangericht, waren ruim twee jaren gemoeid geweest. De *Wehrmacht* had het natuurmonument getransformeerd tot een van de sleutelstellingen van zijn *Atlantikwall*, de kustfortificaties die beoogden een geallieerde invasieactie te doen mislukken. De Beer stond vol met bunkers, muren, geschutopstel-

lingen en er lagen mijnevelden. Veel bunkers bleven overeind en werden pas geruimd toen de hele De Beer dat lot trof. Ook bleven op het strand rommelasperges achter, staketsels geconstrueerd van beton en staal die invasielandingen moesten afschrikken. Ze waren genoemd naar veldmaarschalk Rommel, de Duitse bedenker en bevelhebber over de *Atlantikwall*.

Zomer 1947 werd het natuurmonument heropend. In 1946 was Frans Kooijmans vanaf het zuiden illegaal het gebied ingegaan. Hij legde fotografisch vast hoezeer de Duitsers De Beer hadden verruïneerd. Hun fortificaties waren niet de enige aderlatingen. Over De Beer was noord-zuid een dijk opgeworpen die de naam de Chinese Muur kreeg. Deze sloot het binnenduengebied af van hoge vloten. Ook was er een noord-zuid lopende weg aangelegd.

Dat was niet alles. Tijdens de oorlog ontstond voor onze natie de noodzaak zichzelf te kunnen voeden. Hiertoe werden zelfs puinvlakten in het centrum van Rotterdam omgevormd tot graanakkers, waarin prompt vogelsoorten kwamen broeden waarvan we nu verbaasd opkijken. Ook De Beer moest eraan geloven. Vanaf Rozenburg werden honderden hectaren zoutmoeras ingepolderd en omgevormd tot bouwland. De laatste ingrijpende verandering vond plaats

kort na mei 1945 toen de Brielse Dam werd voltooid. Vanaf 1950 gaf deze Rozenburg een vaste oeververbinding met Voorne en degradeerde de Brielsche Maas tot het verzoetende Brielse Meer. Dat proces zette ook het einde in voor de zuidoever van Rozenburg, een geïsoleerde brede oeverstrook met een gaaf zout-brak-zoet verloop. Er kwam nooit iemand en naar mijn weten is nimmer beschreven wat er zich afspeelde. Jan van Tussenbroek vertelde dat hij vanaf de Brielse oever aan 'die overkant' soms zeearenden op bakens zag rusten!

Kennelijk vonden tussen 1940 en 1956 geen karteringen plaats zodat de onvolprezen site Topotijdreis tot dat jaar dezelfde topografische kaart toont als die van 1940. Openen we die van 1957 dan geven de veranderingen sinds 1940 een voltrefter op het netvlies. Ondanks alle aanslagen tijdens en kort na de oorlog kwamen de vogels terug op De Beer. En wellicht waren ze niet weggeweest. Vanaf 1947 vielen op het natuurmonument broedende sterns, strandplevier en kluten te registreren in aantallen waarvan we ons nu verbouwereerd in de ogen wrijven.

Ed Buijsman vatte in zijn bundel *De Beer in beeld* fotomateriaal samen van het natuurmonument van vóór 1940. Het was een oord dat de briljante Jan Joost ter Pelkwijk inspireerde tot een hilarische tekening, waarop hij eigen belevenissen en van zijn makkers op De Beer met vogels en andere zaken samenbracht. In 1978 wijdde Jan P. Strijbos uit over die tekening. Aannemelijk is dat er thans geen personen meer zijn met eigen herinneringen aan De Beer van vóór 1940. Indien wel dan betreft het honderdplussers.

Wabe Korfmaker

Met toespraken en ceremoniële praal ging in september 1958 de eerste spade de grond in. De ruim tien jaar eerder 'heropende' De Beer II was dus slechts een kort bestaan beschoren. Zodra de sinistere plannen van het Rotterdamse gemeentebestuur bekend raakten, werd De Beer de belangrijkste excursiebestemming van ons vogelaarsclubje. Bijna wekelijks was het prijs, eerst per fiets en vanaf medio 1956 met Vespa-scooters. Omdat Rotterdam Rozenburg en De Beer van oost naar west onderhanden nam, konden de excursies naar de kuststrook doorgaan toen het binnenduin al goeddeels was onttakeld. Met verbazing stel ik nu, ruim zestig jaar later, vast dat de ruiming van het sterk aansprekende De

▲ Belevissen op De Beer zoals getekend door Jan Joost ter Pelkwijk.

▲ Opgezette lachstern (*Gelochelidon nilotica*) die in 1922 op De Beer werd verzameld; NMR 998900004396. (Kees Moeliker)

Beer-landschap mij toen er niet van weerhouden heeft in de resterende kuststrook op vogels uit te gaan. Dat verschilt met mijn tegenwoordige beleving. Wordt een landschap verruïneerd door, bijvoorbeeld, windturbines en vakantieparken, hetgeen in de delta van nu welhaast regel is, dan probeer ik de excursieroutes zodanig aan te passen dat ik uit de buurt blijf van die landschapsmisère. Werd het landschap waarin mijn vogels verblijven in die ruim zeventig jaren belangrijker dan de vogels zelve...? Voer voor een goog!

In 1935 werd Wabe Korfmaker aangesteld als opzichter en vogelwachter van De Beer. In dat jaar volgde hij Siem de Jaqer op, een Texelaar, die de eerste De Beer-opzichter was. In de Tweede Wereldoorlog moest Korfmaker De Beer verlaten. Na afloop van de oorlog keerde hij terug. Toen De Beer op de schop ging moest Korfmaker zijn aan de Waterweg gelegen verblijf 'Die Blencken' snel opgeven. Hij kwam terecht in een onderkomen aan de Vogelweg, in het zuiden van De Beer. Voor Korfmaker was hetgeen De Beer werd aangedaan een bittere ontgoocheling die hij mentaal niet meer te boven kwam. In de beginjaren benaderde ons clubje De Beer-pelgrims Korfmaker met strijkages, een bejegening die mede voortkwam uit onze incidentele veronachtzaming van verbodsbepalingen. Toen echter Rotterdam korte metten ging maken met het natuurmonument volgde verbroedering. Nadat draglines, cutterzuigers en ontstoken vuurzeeën het gebied ruimden, kwam het toezicht in een vacuüm.

Bezat ik creativiteit en artistieke gaven van de geniale Jan Joost ter Pelkwijk dan zouden de belevenissen van ons vogelaarsclubje tijdens onze De Beer-jaren evenzeer via een fraaie tekening uit te beelden zijn. Dan gaat het om wederwaardigheden met vogels, maar ook gebeurtenissen van andere aard. Voor veel, heel veel vogelsoorten, in Dutch Birding-kringen met 'lifers' aangeduid, vonden voor ons de premières plaats op De Beer, met Luuk Draaijers steppenvorkstaartplevier van 28 augustus 1954 als mijlpaal. Over de roemruchte NJN-er Wim Penning ging het verhaal dat deze een bunker als overnachtingsplaats voor lief nam. Dan was er het HMS Maidstone relaas, waarbij mijn zuster Ineke een opvarende van die mijnenveger een pak door hem in de Noordzee overboord gekieperde *love-letters* terugbezorgde toen het schip aan de Rotterdamse Parkkade had aangemeerd. Dat pak brieven vond ze op het strand. Een andermaal kwam er een stroom van exotische snuisterijen in haar richting toen ze was ingegaan op een flessenpost. Van een aangespoelde parachute fabriceerde ze een tent die decennialang dienstdeed. En eens opende ik een fles waarin een stapeltje foto's van ongeklede dames was gestopt. Anno heden zouden die foto's probleemloos in het Jeugdjournaal worden vertoond, maar zestig jaar geleden was de samenleving nog niet zo ver.

Ik kan nog wel doorgaan. Over een door ons gevangen zeehond, een levende welteverstaan. Over Ben van der Veldens uitroep: 'Het lijkt verjume wel

een zeearend' toen de ochtendnevel een verre met gespreide vleugels op een rommelasperge rustende aalscholver vertekende. Die uitroep is Ben vaak nagedragen. In de hoop wat soorten mee te krijgen die de hooggeplaatste Haagse vogelaarsclub bijeen wist te sprokkelen, hadden wij soms de moed in hun gevolg mee te schuifelen, een soort 'krumkens van 's heeren tafel'. Onze animo zakte bij het aanhoren van een discussie binnen die kring of een ontdekte watervogel, een evidente vrouw zwarte zee-eend dan wel een roodhalsfuut betrof.

Dit was slechts een bloemlezing. Onlangs kon ik aan de bundel mijn De Beer-verhalen nog eentje toevoegen. In de documentaire *Onder zes meter zand* van Noëlle Ingeveldt over wijlen De Beer vertel ik onder andere over het afsteken van een vuurpijl. Deze vond ik aan boord van de in voorjaar 1963 op de Zuidpier gelopen schip genaamd Fiducia. Kort na vertoning van deze alleszins geslaagde film kreeg ik een mailtje met de aanklacht 'O, dat was jij dus'. De afzender was op die 15^e april 1963 elders op wat er toen nog restte van het natuurmonument. Hij meldde ook dat er politie uitgerukt was. Tevergeefs, althans om mij aan de tand te voelen, want na het afsteken had ik mij naar het Quakjeswater gespoed. De ontmaskering van deze *cold case* vond dus bijna zestig jaar later plaats.

En dan, tot slot, nog een zeer recente De Beer- annex Maasvlakte-gebeurtenis. Journalist Arjen van Veelen en ik waren op 17 augustus 2021 op de Maasvlakte,

▲ Het meest indrukwekkende van De Beer was de combinatie van hordes broedende kustbroedvogels in een landschap met een onbegrensde gezichtseinder, een terrein waarin water en wind domineerden. (Frans Kooijmans)

een etmaal waarop de regen niet aangedragen kon worden. De vorige dag waren er nogal wat vorkstaartmeeuwen langs de kust getrokken, ook langs de Maasvlakte. Ik vertelde Arjen over hetgeen deze graal soort in mij teweegbrengt. Langs de kust lag een grote rubberboot, een schouwspel dat Arjens journalistieke speurneus direct activeerde. Ondanks de hoosbui ging hij erheen. Er lagen ook zwemvesten. Later berichtte hij te hebben uitgevist dat het een Zodiac betrof met emigranten die, op weg naar Engeland, halverwege waren opgepikt door de Britse *coastguard*.

Vogels vangen en ringen

Dus ook nadat de afbraak was begonnen bleven de excursies doorgaan. Toen ons vogelaarsclubje op 10 september 1960 arriveerde om naar morinelplevieren te speuren, was Jaap Taapken met helpers bezig om voor ringdoeleinden vogels te vangen met nylon netten. Taapken vroeg of het iets voor ons was om op De Beer met nylon netten te gaan werken. Als medewerker van het Vogel-trekstation dat toen verbonden was aan het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie in Leiden kon hij snel zorgen voor ringvergunningen, toestemming om op De Beer aan het werk te gaan, en nylon netten en ringen, de laatste twee tegen betaling. Jaap fikste dat. Drie weken later gingen wij als nieuwbakken 'nylon netters' op De Beer aan de slag. Met onder andere twee gevangen beflijsters was het direct raak. Er was arbitrage nodig om tot overeenstemming te komen wiens ring de beide lijsters omgelegd kregen.

Wij plachten onze netten op te stellen in de uiterste zuidwesthoek van het natuurmonument, in de duintjes rond het bewakingskotje op de plek waar de begrenzingsdijk van het Zuidlik omhoog naar de Chinese Muur. Opzichter Wabe Korfmaker, tevens jager, raakte dusdanig door de vogelvangerij geboeid dat hij onophoudelijk de netten langs wilde, een om diverse redenen onwenselijke tactiek. Gelukkig was vogelmeester Karel Schot vaak van de partij. Voor hem had Korfmaker meer respect dan voor ons, zodat Karel erin slaagde Korfmakers ijver te temperen. Succesvolle ringdagen wisselden met sessies waarbij alleen de plaatselijke heggenmus in een van de netten belandde. Toen het Rotterdamse destructiefront de zuidwesthoek dicht was genaderd werd het ons te gortig en viel het doek.

De laatste keer

Nog eenmaal kwam ik er terug. Dat was in de herfst van 1968, toen een notenkraakerinvasie de nationale vogelscene domineerde. Van De Beer was al niets meer over dan een enorme opgespoten zandwoesteni, de toekomstige Maasvlakte, waarop enkele hopen takken waren gedeponeerd, de laatste resten van geruimde duinvegetatie. Naar verluidde zou het in die hopen krioelen van trekvogels, zangertjes, waarbij ook notenkrakers. Ik was begerig die invasievogel in mijn handen te hebben en te ringen. Drie weekeindes trokken mijn echtgenote Els en ik naar de toekomstige Maasvlakte. We vingden en ringden een keur aan vogels, waaronder een draaihals, bonte vliegenvangers, paapjes en gekraagde roodstaarten. De

ogenschoonlijk welhaast handtamme maar kennelijk arglistige notenkrakers wisten de netten te ontwijken. Dichtbij zag ik ze wel. Nu dit neerschrijvend rijst het zelfverwijft dat ik erop uit was de zangertjes te vangen die toch al hun trekpleisterplaats De Beer hadden moeten prijsgeven.

Vogels en vogelbeschermers kregen in Nederland in de jaren zestig van de vorige eeuw veel te incasseren: De Beer geruimd, de Deltawerken, de landschapsaantastingen waartoe de alom in dit land in uitvoering zijnde ruilverkavelingen leidden, populatiecrashes bij sterns en lepelaars als gevolg van bestrijdingsmiddelen en de teloorgang van roofvogels. Die gang van zaken bracht mij ertoe binnen het wijde spectrum van onderwerpen die de ornithologie biedt mijzelf in de eerste plaats in te spannen voor de bescherming van vogels. Dat is niet meer veranderd. Nu, ruim een halve eeuw later, vraag ik mij af of ik mij gelukkig moet prijzen op De Beer te hebben kunnen rondzwerven. Of dat het voor de gemoedsrust beter zou zijn geweest van niet. Ik weet het niet, maar misschien wel het laatste. Ook studievoer voor een goog. ◀

Literatuur

- Beusekom, G. van, Kooijmans, F.P.J., Ruten, M.G. & Tinbergen, N. 1930 - Het Vogeleiland - Schoonderbeek, Laren
- Buijsman, E. 2007 - Een eersteklas landschap - de teloorgang van natuurmonument De Beer - Matrijs, Utrecht
- Buijsman, E. 2019 - De Beer in beeld I. Een fotoverslag over het natuurmonument De Beer voor de periode tot 1940 - Mededelingenreeks Natuurmonument De Beer 21, Houten
- Buijsman, E. 2021 - De Beer in beeld II. Een fotoverslag over het natuurmonument De Beer voor de periode na 1940 - Mededelingenreeks Natuurmonument De Beer 22, Houten
- Bijlsma, R. 2021 - Kerken van goud, dominees van hout. Over de verwording van de Nederlandse natuurbescherming - Atlas Contact, Amsterdam
- Ouweneel, G.L. 1978 - Herinneringen aan De Beer - De Lepelaar 57: 22-26
- Ouweneel, G.L. & van Tussenbroek, J. 2004 - Verhaal van een veteraan - In de Branding 4: 10-13
- Ouweneel, G.L. 2020 - Negentig jaar het Brielsche Gat - In de Branding 28(4): 7-8
- Redactie. 1956 - Natuurmonument 'De Beer' bedreigd? - Wiek en Sneb 4: 76
- Redactie. 1964 - Het trieste einde van De Beer - Het Vogeljaar 12: 213-216
- Voous, K.H. 1995 - In de ban van vogels - Uitgeverij Scheffers, Utrecht